

УДК: 657.052

Алла Валентинівна Махота,
к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

**ВИЗНАЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ВАРТОСТІ
ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ СПРАВЕДЛИВОЙ СТОИМОСТИ
ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИЙ ЧАСТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ:
НАЦИОНАЛЬНЫЙ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ**

**DETERMINATION OF PRIVATE ENTERPRISES
FINANCIAL INVESTMENTS FAIR VALUE:
OVERSEAS AND NATIONAL EXPERIENCE**

Анотація. Робота присвячена комплексному дослідженню методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій за національними стандартами бухгалтерського обліку. Проаналізовано підходи до трактування сутності справедливої вартості фінансових інвестицій та вивчено національний та міжнародний досвід щодо її визначення. З'ясовано ключові відмінності національної та міжнародної методології оцінки справедливої вартості фінансових інвестицій приватних підприємств та запропоновано напрями щодо їх наближення.

Ключові слова: фінансові інвестиції, справедлива вартість, національні стандарти, міжнародні стандарти, метод оцінки, ієрархія справедливої вартості.

Постановка проблеми. Реалізація євроінтеграційних прагнень України вимагає проведення структурних перебудов національної економіки, вдосконалення систем менеджменту суб'єктів господарювання, підвищення прозорості принципів ведення бізнесу, що у цілому дозволить поліпшити інвестиційний клімат нашої держави та зорієнтувати потоки іноземних інвестицій в напрямі розбудови стратегічних галузей національної економіки. За цих умов істотно зростає роль бухгалтерського обліку в системі інформаційного забезпечення процесу управління підприємством.

Вирішення завдань надання об'єктивної інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам для ухвалення ефективних управлінських рішень в процесі інвестиційної діяльності потребує вдосконалення методичного забезпечення оцінки фінансових інвестицій як важливої

складової активів сучасних підприємств. Важливим кроком в даному напрямі є наближення національної методології до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, що, в свою чергу вимагає проведення порівняльної характеристики національної та міжнародної практики визначення справедливої вартості фінансових інвестицій.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Різним аспектам бухгалтерського відображення операцій приватних підприємств із фінансового інвестування присвячено роботи таких науковців, як М. Бондар, Н. Бузак, С. Голов, О. Небильцова, В. Орлова, П. Сук, О. Криворот та ін. Але, незважаючи на вагомі здобутки існуючих досліджень, до сьогодні залишається невирішеною проблематика підвищення ефективності бухгалтерської інформації в системі управління інвестиційною діяльністю приватних суб'єктів господарювання приватної форми власності.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій за національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та обґрунтування рекомендацій щодо їх наближення.

Виклад основного матеріалу. В умовах низької капіталізації фінансового ринку, високої вартості банківських кредитів та дефіциту власних коштів приватних підприємств істотно зростає роль фінансового інвестування, яке реалізується шляхом участі інвесторів в зареєстрованому капіталі інвестованих підприємств та придбання цінних паперів об'єктів інвестування з метою отримання економічного ефекту від їх утримання або подальшого перепродажу.

Фінансові інвестиції як активи, що виникають у інвестора внаслідок здійснення ним операцій з фінансового інвестування, оцінюються інвестором за справедливою вартістю первісно, у разі їх надходження у власність інвестора шляхом обміну на інші активи, а також, переоцінюються на дату складання балансу у разі фінансового інвестування непов'язаним сторонам з метою подальшого перепродажу цінних паперів.

Національним законодавством в сфері бухгалтерського обліку сутність поняття справедливої вартості активу/зобов'язання визначено П(с)БО 19 «Об'єднання підприємств» [4]. У міжнародній нормативно-інструктивній базі бухгалтерського обліку питання визначення справедливої вартості розкрито МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [3] та МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: подання» [2]. Порівняння підходів до трактування сутності справедливої вартості активів наведено в табл. 1.

Отже, облікова трактовка сутності справедливої вартості активів (зобов'язань) за національними та міжнародними стандартами акцентує увагу на можливості вартісного вираження об'єкту оцінки у відносинах купівлі-продажу між учасниками ринку на дату такої

оцінки за звичайних (поточних) ринкових умов, тобто в першу чергу, це оцінка на основі даних ринку. При цьому, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку конкретизують тип ринку та способи визначення ціни об'єкту оцінки.

Таблиця 1

**Визначення сутності справедливої вартості
за національними та міжнародними стандартами
бухгалтерського обліку**

Національні стандарти		Міжнародні стандарти	
П(с)БО 19 «Об'єднання підприємств» [4]	Сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату	МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [3]	Ціна, яка була б отримана за продаж активу або сплачена за передачу зобов'язання у звичайній операції на основному (або найсприятливішому) ринку на дату оцінки за поточних ринкових умов (тобто вихідна ціна), незалежно від того, чи спостерігається така ціна безпосередньо, чи оцінена за допомогою іншого методу оцінювання
		МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» [2]	Сума, за якою можна обміняти актив або погасити зобов'язання в операції між обізнаними, зацікавленими сторонами на звичайних умовах

Джерело: складено автором на підставі [2,3,4]

Виходячи з цього, звичайна вартість фінансових інвестицій повинна відображати їх поточну вартість на фондовому ринку на момент здійснення оцінки (на дату набуття інвестором права власності на фінансову інвестицію або на дату переоцінки на момент складання бухгалтерського балансу).

За національними стандартами бухгалтерського обліку порядок визначення справедливої вартості об'єктів ідентифікованих активів та зобов'язань закріплено в П(с)БО 19, за яким справедлива вартість цінних паперів визначається виходячи з їх поточної ринкової вартості на фондовому ринку.

В свою чергу, ринкова вартість фінансових інвестицій П(с)БО 19 визначається як «сума, яку можна отримати від продажу фінансової інвестиції на активному ринку» [4]. При цьому, ринок вважається активним за наявності наступних умов, визначених П(с)БО 8 «Нематеріальні активи»: предмети, що продаються та купуються на такому ринку, є однорідними; у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною [5]. У міжнародній обліковій практиці ринок вважається активним, якщо операції для активів або зобов'язань

відбуваються з достатньою частотою та у достатньому обсязі, щоб надавати інформацію про ціноутворення на безперервній основі [3].

За умов відсутності можливості визначення ринкової вартості фінансових інвестицій П(с)БО 19 рекомендовано здійснювати їх експертне оцінювання.

При цьому, П(с)БО 19 не конкретизує перелік даних, які є підставою визначення ринкової вартості фінансових інвестицій на активному ринку, відсутні роз'яснення щодо порядку проведення їх експертної оцінки, незрозуміло також, ким безпосередньо може здійснюватись така експертиза та яким чином мають бути оформлені її результати. Крім того, П(с)БО 19 не роз'яснює методологію визначення справедливої вартості видів фінансових інвестицій, відмінних від цінних паперів, зокрема, пайових внесків інвестованих підприємств.

Таким чином, національна методологія визначення справедливої вартості фінансових інвестицій носить неконкретний та фрагментарний характер, що ускладнює практичну діяльність бухгалтерів в процесі облікової оцінки результатів інвестиційної діяльності підприємства, знижує ефективність бухгалтерської інформації про стан інвестиційної діяльності інвестора, що у кінцевому результаті, негативно впливає на результати управлінських рішень, ухвалених на підставі даної інформації.

Більш детально процедура визначення справедливої вартості активів та зобов'язань представлена у Міжнародних стандартах фінансової звітності, зокрема МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості», згідно якого така оцінка передбачає [3]:

конкретизацію об'єкта оцінки – окремий актив або група ідентичних активів, які генерують грошові кошти або бізнес;

врахування властивостей об'єкта оцінки, здатних вплинути на його вартість, зокрема, стан об'єкта оцінки та обмеження на його продаж або використання;

визначення місця, де здійснюється операція з переходу права власності на об'єкт оцінки між її учасниками за поточних ринкових умов, зокрема, визначення для об'єкта оцінки основного ринку (ринку з найбільшим обсягом та рівнем активності для даного активу або їх однорідної групи) та, за умов його відсутності, найсприятливішого ринку (ринку, який максимізує суму, яка була б отримана за продаж активу, після врахування всіх витрат на операцію);

врахування припущення, що учасники ринку при здійсненні операцій з купівлі-продажу аналогічних об'єкту оцінки активів, діють у власних економічних інтересах, тобто продавці прагнуть продати дорожче, а покупці, відповідно, сплатити найнижчу ціну за актив. При цьому, учасники ринку мають відповідати наступним критеріям: вони є незалежними один від одного, тобто не є зв'язаними

сторонами; вони є обізнаними, мають достатнє розуміння активу та операції на підставі усієї наявної інформації; вони можуть здійснити операцію з активом; вони прагнуть здійснити операцію з активом, тобто вони мають мотивацію, але не вимушені і їх ніщо не примушує це зробити;

ігнорування витрат на операцію з купівлі-продажу при визначенні справедливої вартості об'єкта оцінки на підставі його ціни при здійсненні даної операції на основному (найсприятливішому) ринку. Такі витрати обліковуються окремо, внаслідок того, що вони характерні для операції та будуть різними залежно від того, як суб'єкт господарювання здійснює операцію з активом. Також, згідно МСФЗ 13, ціну на основному (або найсприятливішому) ринку, використану для оцінки справедливої вартості фінансової інвестиції, не слід коригувати з урахуванням витрат на операцію. Виключенням є витрати, які прямо відносяться до вибуття активу або передачі зобов'язання та відповідають обом таким критеріям: а) вони є прямим наслідком операції та є суттєвими для такої операції; б) вони не були б понесені суб'єктом господарювання, якби рішення щодо придбання фінансових інвестицій не було прийняте [3].

Враховуючи наведені положення МСФЗ 13, визначення справедливої вартості фінансових інвестицій за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку потребує [3]:

- конкретизації предмету оцінки у розрізі облікових одиниць – ідентифікації окремих фінансових інвестицій або їх однорідних груп;
- визначення основного ринку або найсприятливішого ринку для оцінюваної справедливої вартості фінансової інвестиції або їх однорідної групи;

- вибору методу оцінки справедливої вартості, який прийнятний для оцінки, з огляду на наявність вхідних даних. За міжнародними стандартами суб'єкт господарювання може застосовувати методи оцінки вартості, які відповідають обставинам та для яких є достатньо даних, щоб оцінити справедливу вартість. До широко застосовуваних методів оцінки справедливої вартості належать:

- ринковий підхід – використовує ціни та іншу доречну інформацію, що генерується операціями ринку з ідентичними або зіставними (тобто подібними) активами, зобов'язаннями або групою активів та зобов'язань;

- витратний підхід – відображає суму, яка потрібна була б зараз, щоб замінити експлуатаційну потужність активу (яку часто називають поточною вартістю заміщення);

- дохідний підхід – перетворює майбутні суми (наприклад, грошові потоки або доходи та витрати) в одну поточну (дисконтовану) величину. При даному підході оцінка справедливої вартості відображає нинішні ринкові очікування стосовно таких майбутніх величин [3].

Міжнародна практика визначення справедливої вартості

об'єктів оцінки передбачає застосування декількох методів оцінки. У даному випадку результати (відповідні показники справедливої вартості) рекомендовано оцінювати, враховуючи прийнятність діапазону значень, на які вказують такі результати, адже оцінка справедливої вартості – це точка в діапазоні, яка найкраще представляє справедливую вартість об'єкта оцінки за даних обставин.

Також, МСФЗ 13 передбачає можливість зміни обліковцями методу оцінки справедливої вартості та рекомендує здійснювати її у наступних випадках: якщо сформувались нові ринки; стає доступною нова інформація; інформація, що використовувалась раніше, тепер недоступна; методи оцінки вартості вдосконалились; або змінилися ринкові умови.

Міжнародний досвід визначення справедливої вартості враховує той факт, що вхідні дані для оцінки можуть відкритими (доступна для широкого загалу інформація про фактичні події або операції) або закритими (ринкові дані відсутні та які формуються на підставі припущень). Виходячи з цього, в процесі використання певних методів оцінки справедливої вартості рекомендовано максимізувати використання доречних відкритих вхідних даних та мінімізувати використання закритих вхідних даних. Зокрема, за МСФЗ 13 для фінансових інвестицій відкритими вхідними даними для оцінки справедливої вартості слугує інформація отримана з фондових, дилерських, біржових ринків та ринків без участі посередників.

З метою підвищення узгодженості та зіставності оцінок справедливої вартості та пов'язаного з ними розкриття інформації МСФЗ 13 встановлює ієрархію справедливої вартості, у якій передбачено три рівня вхідних даних для методів, що використовуються для оцінки справедливої вартості (табл. 2).

Таблиця 2

Ієрархія вхідних даних
оцінки справедливої вартості фінансових інвестицій

Рівень ієрархії	Тип вхідних даних	Приклади даних
2	3	4
Вхідні дані 1-го рівня	Ціни котирування на активних ринках на ідентичні активи, до яких суб'єкт господарювання може мати доступ на дату оцінки	<ul style="list-style-type: none"> - на біржових ринках – ціни закриття; - на позабіржових (дилерських) ринках – ціна попиту та пропозиції; - на посередницьких ринках – ціни завершених операцій з придбання аналогічних фінансових інструментів, які можна отримати із комунікаційних електронних мереж; - на ринках без участі посередників угоди укладаються без участі третіх сторін, що обмежує коло інсайдерів та ускладнює отримання відповідної інформації щодо цін на базові активи

Закінчення табл. 2

2	3	4
Вхідні дані 2-го рівня	Вхідні дані (окрім цін котирування, віднесених до 1-го рівня), які можна спостерігати для фінансової інвестиції чи їх однорідних груп, прямо або опосередковано	<ul style="list-style-type: none"> - ціни котирування на подібні фінансові інвестиції на активних ринках; - ціни котирування на ідентичні або подібні фінансові інвестиції на ринках, які не є активними; - вхідні дані, окрім цін котирування, які можна спостерігати для фінансової інвестиції, наприклад: ставки відсотка та криві дохідності, що спостерігаються на звичайних інтервалах котирування, допустима змінність та кредитні спреди; - вхідні дані, підтвержені ринком
Вхідні дані 3-го рівня	Вхідні дані для фінансової інвестиції, яких немає у відкритому доступі – закриті вхідні дані	<ul style="list-style-type: none"> - ціна виходу (ціна, яка була б отримана за продаж фінансової інвестиції) на дату оцінки з позиції учасника ринку, який утримує фінансову інвестицію; - фінансовий прогноз, побудований за допомогою власних даних суб'єкта господарювання, якщо немає інформації, яку можна доволі легко отримати, що вказувала б на те, що учасники ринку користуватимуться іншими припущеннями

Джерело: складено автором на підставі [3]

Закриті вхідні дані МСФЗ 13 рекомендовано використовувати для оцінки справедливої вартості, якщо відповідних відкритих даних немає, що передбачається в ситуаціях, коли діяльність ринку для певної фінансової інвестиції на дату оцінки незначна, або її взагалі немає [3].

Ієрархія справедливої вартості встановлює найвищий пріоритет для цін котирування на фінансові інструменти (дані 1-го рівня ієрархії) та найнижчий пріоритет для закритих вхідних даних (дані 3-го рівня ієрархії). Ієрархія отриманої у кінцевому результаті справедливої вартості залежить від рівня ієрархії вхідних даних, використаних для її визначення. Міжнародні стандарти вимагають від інвестора при розкритті інформації визначити відповідні класи активів виходячи з рівня ієрархії справедливої вартості, до якого віднесено оцінку справедливої вартості. Це обумовлено різним ступенем невизначеності та суб'єктивності таких оцінок, що вимагає усвідомлення цього користувачами інформації під час ухвалення певних управлінських рішень в сфері фінансового інвестування.

Порівняльна характеристика міжнародної та національної методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій представлена на рис. 2.

Таким чином, порівняно з національною, міжнародна методологія визначення справедливої вартості фінансових інвестицій є більш деталізованою, зокрема в частині врахування специфічних властивостей інвестицій, які можуть будь-яким чином вплинути на її вартість; визначення ринку для фінансової інвестиції, дані якого

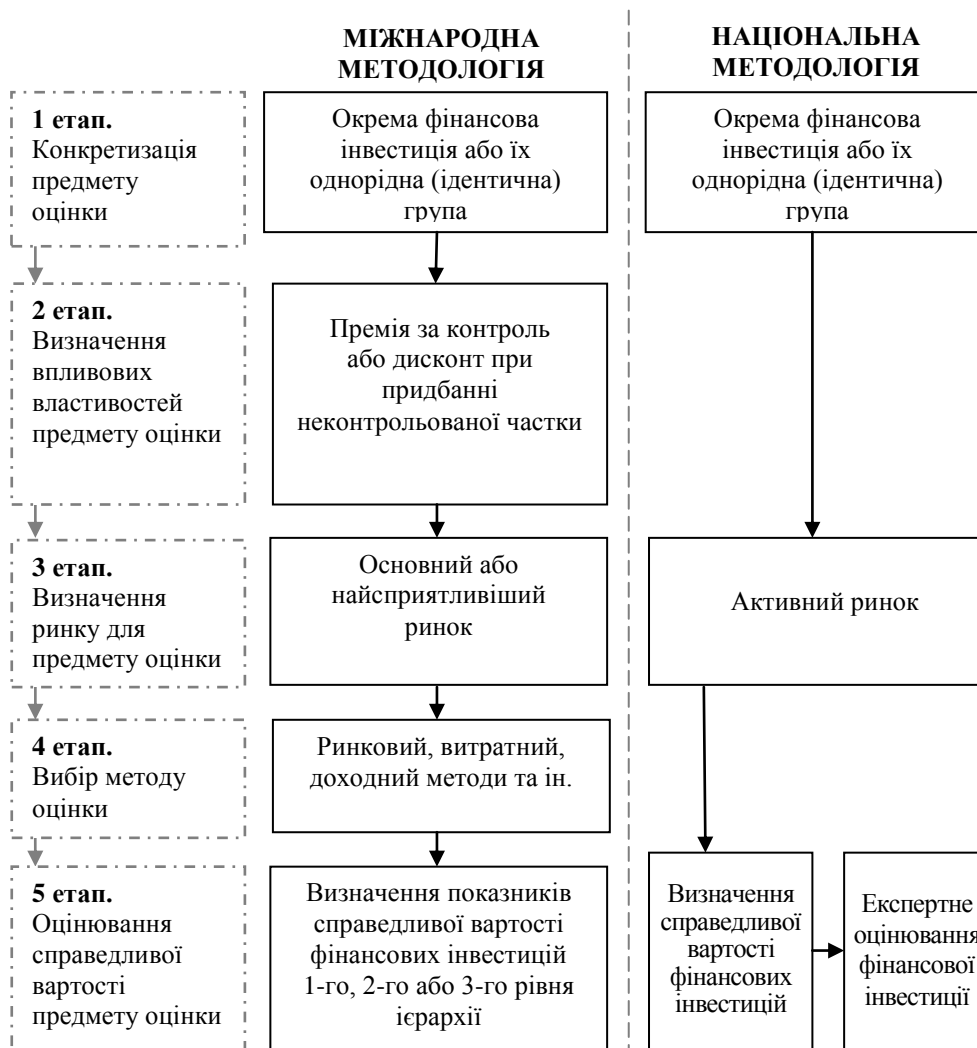

Рис. 1. Порівняльна характеристика міжнародної та національної методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій

найбільш точно та об'єктивно відображатимуть її поточну вартість; деталізації методів визначення показників справедливої вартості; а також, встановлення ієрархії справедливої вартості на підставі ранжування точності вхідних даних для її визначення. Такий підхід дозволяє підвищити точність визначених показників справедливої вартості фінансових інвестицій, а також встановити рівень їх об'єктивності для кінцевих користувачів бухгалтерської інформації, що істотно підвищує ефективність управлінських рішень в сфері фінансового інвестування, ухвалених на підставі даних фінансової звітності учасників інвестиційних процесів.

Поряд з цим слід відзначити, що практичне застосування

вітчизняними обліковцями міжнародної методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій ускладнюється порівняно низьким розвитком вітчизняного ринку цінних паперів внаслідок його недостатньої капіталізації, низької інвестиційної привабливості вітчизняних емітентів для іноземних інвесторів та недостатній розвиток інвестиційної інфраструктури у цілому. Внаслідок цього, практика визначення справедливої вартості фінансових інвестицій в нашій державі характеризується доволі складними та обтяжливими розрахунками, низькою точністю та об'єктивністю вхідної інформації, що призводить до викривлення кінцевих показників [1].

За цих обставин, з метою наближення вітчизняної методології визначення справедливої вартості фінансових інвестицій до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку було б доцільно конкретизувати діючі норми П(с)БО 19 «Об'єднання підприємств» щодо оцінки справедливої вартості об'єктів ідентифікованих активів та зобов'язань в частині переліку вхідних даних визначення справедливої вартості фінансових інвестицій, джерел їх отримання, методів та порядку проведення оцінки, а також, рівня точності та об'єктивності отриманих показників. Це дозволить уточнити діючу методологію, оптимізувати процес розрахунків, підвищити точність та об'єктивність кінцевих результатів, що у цілому забезпечить зростання ефективності бухгалтерської інформації та обґрунтованість управлінських рішень, що ухвалюються на її підставі.

Висновки. Вирішення проблем створення належних умов залучення іноземних інвестицій потребує наближення вітчизняної методології обліку фінансових інвестицій до потреб міжнародних стандартів. Рекомендована МСФЗ 13 методологія визначення облікової вартості фінансових інвестицій переважно ґрунтується на інформації щодо поточних операцій з цінними паперами на фондовому ринку, що ускладнюється порівняно низьким рівнем його розвитку в Україні. За умов дефіциту якісної вхідної інформації істотно зростає потреба в удосконаленні методологічної бази процесу оцінки. Це, в свою чергу, вимагає підвищення уваги до питань вдосконалення методології облікової оцінки фінансових інвестицій суб'єктів інвестиційної діяльності з боку вітчизняного нормативно-інструктивного забезпечення.

Напрямами подальших наукових досліджень є поглиблення діючих норм П(с)БО 19 щодо визначення справедливої вартості об'єктів ідентифікованих активів та зобов'язань з відповідним їх нормативним закріпленням.

Summary. The article has devoted to complex research of methodology of determination of financial investments fair value by the national accounting standards. Approaches to determination of private

enterprises financial investments fair value: overseas and national experiences have been analyzed. Key differences between overseas and national methodologies of estimation of private enterprises financial investments fair value have been determined. Directions for their approximation have been developed.

Keywords: *financial investments, fair value, national standards, international standards, valuation method, the fair value hierarchy.*

Список використаних джерел:

1. Бузак Н. І. Оцінка фінансових інвестицій: національний та міжнародний досвід / Н. І. Бузак // Ефективна економіка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2415>.

2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_029.

3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 «Оцінка справедливої вартості». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_046.

4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : Наказ Міністерства фінансів України : N 163 від 07.07.99.

5. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : Наказ Міністерства фінансів України : N 242 від 18.10.99. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.